

T. Aşirov

Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye
(e-mail: tahirashirov@gmail.com)

Sovyet Dönemi Türkmenistan’ında Eleştirel Düşüncenin Tarihi: M. Geldiyev (1889-1931) Örneği*

Özet

Sovyet Dönemi Türkmenistan’ın ilk yılları, toplumsal ve kültürel sorunların yaşandığı, tartışıldığı ve tenkit kültürünün gelişmeye başladığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu süreçte dönemin düşünürleri tarafından çeşitli konulardaki yazılar üzerine eleştiriler kaleme alınmıştır. Bu eleştirileri yazarlardan biri de düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931) olmuştur. Geldiyev’in Sovyet Türkmenistan’ın eleştirel düşünce tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1926 yılında “Seydini nâ tüysli düşünmeli” (سه یدی-ئنی) (ناتویسلی دوشنمه لی) adlı makale “Okıcı” ismiyle bir yazar tarafından yayınlanmıştır. Bu makalede, XIX. yüzyılın Türkmen edebiyatının klasik şairi Seyitnazar Seydî (1775–1836) konu edinmektedir. Bu makaleye Geldiyev “Seydi kim-di” (سه یدی کم – دی) adlı bir eleştiri yazısı yazmıştır. Bu makalede savların gerçekliliği irdelenmektedir. Bunun üzerine Okıcı, “Yene de Seydî hakkında” (یینه ده سه یدی حافنده) adlı cevap yazısı kaleme almıştır. Son olarak Geldiyev, “Okıcı Yoldaş’ın yekece sözlemin (cümlesin) dernelemek bilen özine gaytargı” (اوقیچی بولداشک به که چه سوزمه من (جومله سن) ده رکه مه ک بله ن اوزینه قاپتارغی) adlı yeni bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Geldiyev ile Okıcı arasında cereyan eden eleştiriler, Sovyet Türkmenistan’da Türkmen edebiyatı üzerinde ilk eleştiri olarak kabul edilebilir. 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde yayınlanan eleştiri yazıları, Sovyet Türkmenistan’ın eleştiri düşünce tarihinde, özellikle de Türkmen düşünce yapısı bağlamında yapılan ilk çalışmalar olarak ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Dili, Geldiyev, Kritik, Düşünce

T. Aşirov

Dr. Lecturer, University of Zonguldak Bülent Ecevit, Zonguldak, Turkey
(e-mail: tahirashirov@gmail.com)

**The History of Critical Thought in Soviet Turkmenistan:
the M. Geldiyev (1889-1931) Example**

Abstract

The early years of Soviet Turkmenistan have been considered in history as the occurrence of social and cultural problems, discussion and development of cultural criticism. In this process, reviews have been grinded out on articles of different topics by

* Bu çalışma, 04.10.2019 tarihinde Moskova Devlet Üniversitesi tarafından düzenlenen “XXVII. Международной научной конференции “Дмитриевские чтения” / XXVII. Uluslararası Bilimsel Konferansı “Dmitriev Okumaları” sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

thinkers of its time. One of these review writers was thinker Muhammed Geldiyev (1889-1931). Geldiyev has a special place in history of critical thinking of Soviet Turkmenistan. In 1926 an article named “Seýdini nä tüýsli düşünmeli ((سه يدى نى ناتويىلى دوشنمه لى)” (How to understand Seydi) by writer named “Okyjy” was published. Main topic of this article was Seyitnazar Seydi (1775-1836), a classical poet of Turkmen literature in XIX. century. Geldiyev wrote a review named “Seýdi kim-di ((سه يدى كم - دى)” (Who was Seydi?) to this article. Article was about decomposition of possibility of allegations. Okyjy composed an answer writing named “Ýene Seýdi hakynda ((ينه ده سه يدى حافنده)” (About Seydi again) upon that review. In the end Geldiyev indited criticizing review again, named “Okyjy Ýoldaşyň ýekeje sözlemin derňemek bilen özüne gaýtargy ((جومله سن ده) او قيجى بولداشك يه كه چه سوزمه من (رکه مه ك بله ن اوزينه قايتار غى)” (A hit back to Okyjy fellow after inspecting his only one sentence). Criticism occurred between Geldiyev and Okyjy can be accepted as the first review on Turkmen literature in Soviet Turkmenistan. The reviews published in 1926 on newspaper “Turkmenistan” can be stated as first works in Soviet Turkmenistan upon critical thinking history, especially Turkmen structure of thinking.

Keywords: Turkmen Language, Geldiyev, Critical, Thought

Giriş

Sovyet Türkmenistan’ın ilk yılları, toplumsal ve kültürel sorunların yaşandığı, tartışıldığı ve tenkit kültürünün gelişmeye başladığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemdeki tartışmaların merkezinde Türkmen kültürünün başlıca sorunlarından birini oluşturan dil, edebiyat ve tarih konuları bulunmaktadır. Bu konularda kaleme alınan yazılarda ve yayınlarda ilginç düşünceler, görüşler, öneriler ve onların eleştirilerine rastlamak mümkündür. Türkmen dili, edebiyatı ve tarihi üzerindeki araştırmalar ve ayrıca farklı yerlerde yayımlanmış yazılar üzerine yapılmış eleştiriler, bu hususta bilgi edinme imkânı vermektedir. Bu süreçte dönemin düşünürleri tarafından mezkûr konulardan hareketle çeşitli alanlardaki yazılar üzerinde tenkitler kaleme alınmıştır [1, s. 58–62; 2, s. 10–15]. Bu eleştiri yazarlarından biri de Muhammed Geldiyev (1889-1931) olmuştur.

Muhammed Geldiyev’in hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgi bulmak olanaksızdır [3, s. 7]. Onun ölümü sebebiyle 4 ve 5 Ocak 1931 tarihlerinde “Türkmenistan” gazetesinde [4] ve 1931 “Turkmenovedeýiye” (Türkmen Araştırmaları) dergisinin birleşik sayısında biyografisine yer verilmiştir [5, s. 1-2]. Bu yazılarda Geldiyev’in 1989 yılında Türkmenistan’ın Balkan vilayetinin Hazar kenarında yer alan Çeleken ilinde doğduğu belirtilmektedir. Geldiyev’in ilk olarak kendi beldesinde dönemin şartlarına bağlı kalarak geleneksel medrese eğitimi aldığı ve Türkistan Türklerinin, özellikle de Türkmenler arasında yükseköğretim ve ilim merkezlerinden biri olarak kabul edilen Buhara medreselerinde öğrenim gördüğü üzerinde durulmaktadır. Sonra onun, Başkurdistan’ın Ufa şehrinde 15 Kasım 1906’da faaliyete başlayan meşhur Âliye Medresesinde ilim tahsil

ettiği görülmektedir. Geldiyev'in ölümü üzerine kaleme alınan yazılarda, 1917 yılında Tatar ve Başkurt okullarında öğretmenlik yaptığı belirtilmektedir. Bu bilgiden hareketle Geldiyev'in eğitimini, 1916-1917 yıllarında tamamladığı söylenebilir. Bununla birlikte Berdi Kerbabayev'in Geldiyev'in ölümü üzerine kaleme aldığı şiirinde “Dil uğrunda on beş yıllap işlan sen” (Dil alanında on beş sene çalışan sen) diye geçmektedir [11]. Bu esas alındığında ise, Geldiyev'in 1915-1916 yıllardan itibaren dil ile ilgilendiği söylenebilir.

Aynı şekilde Geldiyev'in 1917-1921 yılları arasında Tatar ve Başkurt okullarında öğretmenlik yaptığı da zikredilmektedir. Sonra Aşkabat'a dönüp, parti okulunda ve pedagoji kolejinde öğretmen olarak çalışmıştır. Geldiyev ilk olarak 1921 yılında Aşkabat'ta, daha sonra 1922 yılında Taşkent'in Türkistan ASSR Maarif Halk Komiserliği'ne bağlı Devlet Âlimler Birliği'nin yanında oluşturulan Türkmen Bilim Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. Düşünür 1928 yılından başlayarak vefatına, 1931 yılının başına kadar Türkmen Medeniyet Enstitüsü'nde (Türkmen-Kült) çalışmıştır. Geldiyev'in vefatı üzerine yönetim, onu büyük bir kayıp olarak nitelendirmesine rağmen, ölümü hakkındaki bazı şüpheleri izale edememiştir [3, s. 7-11; 7, s. 56-64; 8, s. 669-674; 9, s. 93-101; 10, s. 85-97].

Türkmenistan adına 1926 yılında Bakü'de gerçekleşen Türkoloji kurultayına katılanlardan biri olan Geldiyev'in [11, s. 424] Türkmen dili, düşüncesi ve tarihi üzerine kaleme aldığı yapıtları bulunmaktadır [3, s. 11-56; 12, s. 69-73]. Onun çeşitli konularda kaleme aldığı yazıları, Sovyetler Birliği'nde Türkmen dili, edebiyatı, düşüncesi ve tarihi üzerinde yapılan ilk ve oldukça değerli çalışmalar olarak ifade etmek mümkündür.

Muhammet Geldiyev'in Sovyet Türkmenistan'ın eleştirel düşünce tarihinde ayrı bir yerinin olduğu belirtilebilir. Nitekim Kekilov, R. Recepov ve K. Jumayev tarafından 1969 yılında kaleme alınan “Türkmenistanda tankıdı pikirin döreyşi hem ösüşü” (Türkmenistan'da tenkidî fikrin oluşumu ve ilerleyişi) adlı eserde, Geldiyev ile Okııcı arasında gerçekleşen eleştiri yazıları hususunda şöyle demektedirler: “Türkmenistan gazetesinin 1926 yılında çıkan sayılarında çeper edebiyata ait tenkidî makaleler neşredilmeye başlanıyor” [13, s. 17]. Söz konusu ilk tenkitli makale yazarlardan biri de Muhammet Geldiyev olmuştur. Nitekim Geldiyev, “Türkmenistan gazetesinin dili veya bizde kavram (ıstılah) konusu” (تورکمه نستان غازياتينک ديل) (ياكى بزده ادالغا (استيلاح) مه سه له سى) isimli makaleyi, “Türkmenistan” gazetesinde, 1925 yılında Türkmen dilinin terminolojik problemi üzerine açlayan tartışma dizisi bağlamında tenkit yazıları kaleme almıştır [10, s. 85-97].

Bununla birlikte Balıkçı'nın Yaşkiçisi (M. G.) ismiyle Geldiyev, 1926 yılında "Şiveciye adında gaytargı beryan yoldaşa gaytargı" ("Şiveciye" adında reddiye yapan arkadaşa reddiye) adıyla eleştiri yazı yayınlamıştır [13, s. 5-11]. Geldiyev, Okııcı isimli yazarın yazıları üzerine 1925 yılında Türkmen dilinin terminolojisi ve 1926 yılında ise Türkmen edebiyatı konularında tenkitli yazılar kaleme almıştır.

A. Okııcı'nın "Seydî'ni nä tüysli düşünmeli" isimli makalesi

Okııcı adlı bir yazar, "Seydî'ni nä tüysli düşünmeli" (سه یدیءنی (ناتویسلی دوشنمه لی) isimle 31 Ekim 1926 yılında "Türkmenistan" gazetesinde, XIX. yüzyılın Türkmen edebiyatının klasik şairi Seyitnazar Seydî (1775–1836) hakkında bir yazı kaleme almıştır [14]. Okııcı "Seydî'yi nasıl anlamalı" adlı yazısında, şair Seydî'nin düşünce yapısının bilinmesi için tüm şiirlerinin toplanmasının gerekliliği ve onun zorluğu üzerinde durmaktadır. Ancak elinde eksikte olsa dönemin düşünürlerinden olan Abdulhakim Gulmuhammedov'un (1879-1931) yayınladığı kitap [15] bağlamında değerlendirme yapmaktadır [14].

Okııcı, bu makalede, Seydî'nin diğer Türkmen şairlerinden farklı bir düşünce yapısına sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır: "Seydî diğer Türkmen şairleri gibi hayalci, dinci ve mevhum hurafelere inanan bir şair değil" [14]. Bundan dolayı Okııcı'ya göre bu konuların Seydî'nin nazariyesinde değerinin olmadığını da şöyle açıklamaktadır: "Seydî için hiç değeri yok ve o Seydî için gerekli değil" [14]. Okııcı, Seydî'yi eski geleneğe, dine karşı bir şair olarak göstermeye çalışmaktadır [14]. Aynı şekilde Okııcı, Seydî'yi şöyle tarif etmektedir: "Şimdi kısaca olsa da Seydî'nin diğer nazariyelerini irdeleyelim. Seydî halkçı, vatanperest (terakki perver) bir şairdir" [14]. Son olarak Seydî'nin dili konusuna da değinmektedir: "Seydî'nin dili bütün Türk illerinde anlaşılır ve yeni edebiyatımızda bize örnek olabilir" şeklinde değerlendirilmiştir" [14].

B. Geldiyev'in "Seydî Kim-di" isimli eleştiri makalesi

Muhammet Geldiyev, 15 Kasım 1926 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde "Seydî kim-di" (سه یدی کم – دی) adlı eleştirel bir makale kaleme almıştır [16]. Geldiyev "Seydî kim idi" isimli yazısında, Okııcı'nın makalesindeki savların gerçekliliğini irdelemektedir. Geldiyev ilk olarak edebiyatı hangi usulde analiz edilmeli konusunun önemli olduğunu vurgulamaktadır [16]. Geldiyev, her şeyi Marksizm metoduyla okumanın doğru olmayacağını belirtmektedir. Buna bağlı olarak her bir edebiyatın sosyal, iktisadi ve siyasi yönünün olduğunu açıklamaktadır [16]. Bu sebeple

T. Aşirov. Sovyet Dönemi Türkmenistan'ında Eleştirel Düşüncenin Tarihi:

Türkmen edebiyatı irdelendiği zaman doğru yöntemin belirlenmesinin ve doğru kullanılmasının önemli olduğuna dikkat çekmektedir: “Marksizm yolunu doğru kullanabilirsek, elde etmek istenen temel arzumuza doğru yol ile erişip hata yapmayız diyebiliyorum” [16].

Geldiyev, 150 yıl önce yaşamış olan Seydî, Zelilî, Mahtumkulu ve diğer şairleri bu yöntemle değerlendirmenin gerekli olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda “Seydî kim- di?” sorusuna cevap verilmesi gerektiğinde kısaca şöyle denebileceğini ifade etmektedir: “Seydî, çok ateşli bir dindar, sufilik (sufizm)in yukarı derecelerine yerleşen bir sufi, kendi ilinin gerçek gençlerine yiğitliği, mertliği ündeyen (öğütleyen) bir ündevçi (nasihatçi)” [16]. Buna bağlı olarak Geldiyev, bu sonucun Türkmen edebiyatının doğru yöntem ile değerlendirildiğinde ortaya çıkacağını belirtmektedir: “Edebiyatımızı analiz ettiğimiz bu çağda, Marksizm usulünü gerçek manası ile kullanabilirsek Seydî ve onun şiirlerine ne kadar vakıf olsak da yukarıdaki manadan başka mana veremeyeceğiz” [16].

Aynı şekilde Geldiyev, Seydî'nin vatanperver olduğundan da bahsetmektedir. Bu konuda detaylı bilgiler vermektedir. Ancak Geldiyev asıl amacını şöyle açıklamaktadır: “Benim bu yazımdaki temel amacım, Seydî'nin dindarlığına, vatanperverliğine, gençleri yiğitlik ve mertliğe çağırmasına, bazı yalancı dinciler, içtimaiyatçılar ile mücadele etmesine arka çıkması değil; belki eski ve yeni edebiyatımızı analiz ettiğimiz bu çağda hangi usulü kullanıp ona kendi dönemi ile doğru değerlendirmek hakkındadır” [16].

Geldiyev, Okııcı'nın “Seydî'ni nâ tüysli düşünmeli” adlı makalesini değerlendirmektedir. Geldiyev, ilk olarak Okııcı'nın Seydî'yi vatanperver, reformist, terakkiperver yönünü öne çıkarmak için detaylı irdelediğini ifade etmektedir. Ancak Seydî'nin gerçek bir dindar olduğunun üzerini örtmesini ve bazı şiirlerini kullanarak ispat etmeye çalışmasını taraflı bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir [16]. Geldiyev buna karşı Seydî'nin şiirlerinden deliller getirerek ispat etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Okııcı'nın metodunu şöyle açıklamaktadır: “Yoldaş Okııcı'nın dine karşı siyasi öğüt maksadıyla Seydî'yi analizden biraz uzaklaştığını, tarafsız gözle bakmadığını ortaya çıkarıyor” [16]. Ayrıca Geldiyev, Okııcı'nın yazısında Seydî'nin dilsel konusuna değinmektedir. Nitekim Seydî'nin dilsel kullanımında, içeriğinde, anlamında olduğu gibi döneminin şairleri ile benzerlik olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda Türkmenlerin son dönem sosyal durumu ilgili açıklamalarla konuyu neticelendirmektedir [16].

C. Okıcı'nın "Yene de Seydî hakkında" isimli cevap makalesi

Okıcı, "Yene de Seydî hakkında" (بینه ده سه پدی حاقنده) ismiyle 17 Kasım 1926 yılında "Türkmenistan" gazetesinde, Geldiyev'in "Seydi kim-di" adlı eleştiri makalesine cevap yazısı kaleme almıştır [17]. Okıcı "Yene de Seydî hakkında" isimli makalesinde, Geldiyev'in yazıyı anlamadığını ileri sürmektedir. İlk olarak bir cümleyi düzeltmeye çalışmaktadır. Geldiyev'in Seydî ile ilgili iddiaları karşısında, Seydî'nin tamamen dinsiz demediğini ifade etmektedir: "Biz Seydî'yi saf dinsiz, tanrısız (ateist) diye göstermedik" [17]. Bununla birlikte Seydî'nin dinî şiirler yazdığını ve daha sonra ondan döndüğünü belirterek "Seydî neyler imanı" adlı şiiri ile ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıca şair Mahtumkulu ile Seydî'nin farklı dünyaların insanları olduğunu düşünmektedir. Son olarak Okıcı, Geldiyev'in yazısında tarafsızlık ve yöntem konusuna değinmekte ve onunla ilgili düşüncesini şöyle açıklamaktadır: "Biz analizimizi bîtaraf göz ile yapıp, onu 'kendi siyasi, dine karşı öğüt (ündev) maksadıyla yapmadık, bu öğüt bize, bizim partimize lazım da değil, çünkü şimdiki hayatın, şimdiki milletçiliğin ilerlemesi bizim bu maksadımıza canlı bir öğüt olsa gerek" [17].

D. Geldiyev'in "Okıcı yoldaş'ın yekece sözlemin (cümlesin) derñemek bilen özine gaytargı" isimli eleştiri makalesi

Muhammet Geldiyev, 22 Kasım 1926 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde "Okıcı Yoldaş'ın yekece sözlemin (cümlesin) derñemek bilen özine gaytargı" (اوقیچی یولداشک یه که چه سوزمه من (جومله سن) ده رگه مه ک بله ن (اوزینه قایتارغی) ismiyle yine bir eleştiri makalesi kaleme almıştır [18]. Geldiyev "Okıcı Yoldaş'ın tek tümcesini (cümlesini) irdelemek ile kendisine yanıt" adlı yazısında, Okıcı'nın cevabı tenkidini dil bilgisi bağlamında eleştirmeye ve savını kanıtlamaya çalışmaktadır. Geldiyev, Okıcı'nın "Seydini nä tüysli düşünmeli" adlı makalesindeki "Seydî diğer Türkmen şairleri gibi hayalci, dinci ve mevhum hurafelere inanan bir şair değil" [14] ifadesiyle "Yene Seydî hakkında" isimli yazısındaki "Biz Seydî'yi saf dinsiz, tanrısız (ateist) diye göstermedik" [17] sözlerini dil bilgisi açısından irdelemektedir [18]. Geldiyev, Okıcı'nın Seydî'ye dair dört sıfatı ayrı ayrı değerlendirmektedir. İlk olarak Geldiyev, "1. Seydî diğer Türkmen şairleri gibi dinci bir şair değil, 2. Hayalci bir şair değildir, 3. Mevhümata/vehme inanan bir şair değildir, 4. Hurufata inanan bir şair değildir" [18] ifadelerini dil bilgisi açısından şöyle açıklamaktadır: "İşte bu tümceleri irdelesek bunların öznesi (mübtedası) tümünde de Seydî, haberleri de "dinci bir şair değil", "hayalci bir şair değil", "mevhümata/vehme inanan bir şair değil", "hurufata inanan bir şair değil" sözleridir. Bu tümcelerin

ilkindeki “dinci bir şair değil” ifade yokluk haberinde Seydî'nin dinciliğine veya dinine yüklemekten (nispet etmeden) belki Seydî'nin kendisine yüklem yapıyoruz. Bu ise Seydî'de o sıfatın temelden olmadığı anlamına geliyor. Eğer biz yukarıdaki birinci tümcedeki yokluk ile yükleyip ifade edilen “dinci bir şair değil” haberini, Seydî'nin zatına yüklem yapmadan (yönlendirmeden) belki onun dincilik sıfatına yüklem yapıp: “Seydî'nin dincilikte diğer Türkmen şairleri gibi bir şair değil” diye ortaya koyup, o zaman “Okııcı'nın [Türkmenistan gazetesinin] 222 sayısındaki [“Yene Seydî hakkında” adlı makalesindeki]: “Ben Seydî, tamamen tanrısız, dinsiz diye söylemedim” ifadesi belki doğru olurdu” [18]. Geldiyev, bu konudaki düşüncesini çeşitli örneklerle detaylı bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır.

Aynı şekilde Geldiyev, Okııcı'nın tarafsız bir şekilde değerlendirme yapmadığını ve bunun da doğru olduğunu belirtmektedir. Ayrıca klasik Türkmen şairlerinin dine bağlı olduklarını tekrar ifade etmekte ve konuyu şöyle özetlemektedir: “Tek Okııcı yoldaşımız değil, belki bu mesele ile hevesli olan eski edebiyatımızın temel ideolojisini anlayan başka yoldaşlara da hatırlatıyorum – Mahtumkulu, Seydî'yi bir defa değil, belki aylar-yıllar boyunca irdeleseniz de onların dindarlık, vatanperestlik; gençleri mertliğe, gayretliliğe çağırmak gibi temel ideolojilerinde (bundan “temel sözüne dikkat edin!”) hiçbir ayırım bulamayacaksınız, belki bulmak da mümkün olmayacak” [18]. Son olarak Geldiyev yazısını şöyle tamamlamaktadır: “Bundan dolayı bu doğru da bir şey bulma isteği, ‘öz arığını hor etmektir’ diyebiliyorum” [18].

Sonuç

Muhammet Geliyev, Türkmen dili, edebiyatı ve tarihi üzerine çalışan en önemli düşünürlerden biridir. Geldiyev ile Okııcı arasında cereyan eden polemik, Sovyet Türkmenistan'da Türkmen edebiyatı üzerinde ilk eleştiri olarak kabul edilebilir. 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde yayınladığı eleştiri yazılarını, Sovyet Türkmenistan'ın eleştiri düşünce tarihinde, özellikle de Türkmen düşünce yapısı bağlamında yapılan ilk çalışmalar olarak ifade etmek mümkündür. İlk edebi eleştiri olarak tarihe geçen Okııcı ile Gelidyev'in yazıları, Kekilov, R. Recepov ve K. Jumayev tarafından 1969 yılında kaleme alınan “Türkmenistanda tankıdı pikirin döreyşi hem ösüşü” adlı eserde şöyle değerlendirilmektedir: “Görüldüğü üzere burada yazarların ikisi de [Okııcı ile Gelidyev] geçmişin edebî mirasına, Türkmen klasik edebiyatının ayrı ayrı temsilcilerine Marksistik – Lenincilik estetik noktadan doğru değerlendirmekten uzakta duruyor” [13, s. 18]. Geldiyev tarafından Türkmen düşünce yapısı üzerine kaleme alınan yazıların hem içerik bakımından hem de konuyu ele

T. Aşirov. Sovyet Dönemi Türkmenistan'ında Eleştirel Düşüncenin Tarihi:

Аннотация

Первые годы Советского Туркменистана вошли в историю как период, когда переживались и обсуждались различные социальные и культурные проблемы, начала развиваться критика. В этот период было написано множество критики на статьи различной тематики мыслителями того времени. Одним из авторов критик был мыслитель Мухаммед Гельдыев (1889-1931). Гельдыев занимает особое место в истории критического мышления Советского Туркменистана. В 1926 году была опубликована статья «Seýdini nä tüýsli düşünmeli (سه یدىءنى ناتویسلى دوشنمه لی)» (Как должен думать Сейди), автор которой подписался именем «Окыджи». Основной темой данной статьи стал Сейитназар Сейди (1775-1836) - классический поэт туркменской литературы XIX века. К этой статье Гельдыев написал рецензию под названием «Сейди ким – ди (سه یدى كم – دی)» (Кто такой Сейди?). В этой статье рассматривается подлинность аргументов. После этого Окыджи написал ответ «Ýene Seýdi hakunda (ینه ده سه یدى حافنده)» (Снова о Сейди). В конце концов Гельдыев снова написал критический отзыв, под названием «Okujy Ýoldaşyň ýekeje sözlemin derňemek bilen özüne gaýtargy (وقیجی بولداشنگ ینه که چه سوزمه من (جمله) ده رگه مه ک بله ن اوزینه قایتارغی)» (Ответ господину Окыджи после проверки только одного его предложения). Критика, возникшая между Гельдыевым и Окыджи, может рассматриваться как первая критика туркменской литературы в Советском Туркменистане. Критику, опубликованную в газете «Туркменистан» в 1926 году, можно назвать первой в истории критической мысли Советского Туркменистана, особенно в контексте туркменской мысли.

Ключевые слова: Гельдыев, критика, мышление, критическое мышление, туркменский язык

(Аширов Т. История критического мышления в Советском Туркменистане на примере М. Гельдыева (1889-1931))

Аңдатпа

Түркменстанда Кеңес Одағы орнаған алғашқы жылдары әртүрлі тарихи-мәдени мәселелер талқыланып, сын дами бастады. Бұл үдерісте сол кезеңнің ойшылдары әр түрлі тақырыптағы мақалаларға рецензия (сын-пікір) жазуды қолға алды. Осындай сыншылардың бірі ойшыл Мұхаммед Гельдыев (1889-1931) кеңестік Түркменстанның сыни ойлау тарихында ерекше орын алады. 1926 жылы Окыджи атты автордың «Seýdini nä tüýsli düşünmeli (سه یدىءنى ناتویسلى دوشنمه لی)» (Сейдиді қалай түсінуге болады) деген мақаласы жарық көрді. Мақала XIX ғасырдағы түркімен әдебиетінің классик ақыны Сейитназар Сейди (1775-1836) туралы. Бұл мақалаға Гельдыев «Сейди ким-ди (سه یدى كم – دی)» (Сейди деген кім?) деген атпен сын-мақала жазады. Бұдан кейін де Мұхаммед Гельдыев пен Окыджи арасында туындаған сын-пікірлер жалғасып жатты. Жалпы мақалада 1926 ж. «Түркменстан» газетіне жарияланған Гельдыев пен Окыджиның бір-біріне жазған сыни мақалаларына шолу жасалған, оларды түркімен әдебиетінде, сыни тұрғыдан ойлау тарихында кеңестік Түркменстандағы алғашқы еңбектер деп айтуға болады.

Кілт сөздер: Гелдыев, сын, ойлау, сыни ойлау, түркімен тілі

(Т.Аширов. Кеңестік Түркменстандағы сыни ойлау тарихынан: М. Гельдыев (1889-1931))